

**ILK VA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA AQLIY
TARBIYA BERISH**

Muallif : Pardayeva Sevinch

O'qituvchi: Qayumova Nargiza Mirziyatovna

Annotatsiya. *Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishi inson intellektual salohiyatining shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Mazkur tadqiqotda aqliy tarbiyaning pedagogik va psixologik ahamiyati, shuningdek, bolalar tafakkurini rivojlantirishda zamonaviy usullardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilindi. Nazariy va amaliy metodlardan foydalanish asosida bolalarning aqliy rivojlanishiga xos jihatlar aniqlanib, bu jarayonning muhim omillari o'rganildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, o'yin texnologiyalarini qo'llash hamda individual yondashuv bolalarning intellektual qobiliyatlarini samarali rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.*

Tadqiqot yakunida maktabgacha ta'lim muassasalari uchun ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, aqliy rivojlanish, intellektual salohiyat, o'yin texnologiyalari, individual yondashuv, pedagogik metodlar, psixologik omillar, mantiqiy fikrlash, bolalar tafakkuri, motivatsiya, interaktiv ta'lim, zamonaviy yondashuvlar, bilish jarayonlari.

Kirish. Maktabgacha yosh insonning intellektual rivojlanishida eng muhim va asosiy bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bola psixikasi shakllanib, uning bilish qobiliyatlari, tafakkur jarayonlari va dunyoqarashi intensiv ravishda rivojlanadi. Ushbu yoshda olingan bilim va tajribalar bola intellektual salohiyatining poydevorini yaratadi va uning keyingi o'sishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Aqliy tarbiyaning tizimli va izchil tashkil etilishi nafaqat bola tafakkurini kengaytirish, balki uning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish hamda atrof-muhitni chuqurroq anglashini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, pedagogik jarayonlarda innovatsion

yondashuvlar va zamonaviy usullarni qo'llash bola intellektual rivojlanishini yanada samarali va kompleks tarzda ta'minlashga yordam beradi.

Muammoning dolzarbligi. Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarga aqliy tarbiya berish jarayonida bir xil yondashuvlar va an'anaviy metodlarning ustunlik qilishi, shuningdek, zamonaviy o'yin texnologiyalaridan yetarli darajada foydalanilmasligi kabi muammolar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bolalar tafakkurini rivojlantirishda individual yondashuvning yetishmasligi va pedagogik jarayonlarning ko'p hollarda ijodiy va innovatsion metodlardan yiroq bo'lishi ularning intellektual salohiyatining to'laqonli shakllanishiga to'sqinlik qilmoqda. Bundan tashqari, bolalarning bilish qobiliyatlarini rivojlantirishda ijtimoiy-madaniy muhitning o'rni va texnologik yondashuvlarning integratsiyasi ko'pincha e'tibordan chetda qolmoqda. Natijada, maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanish jarayoni murakkablashtirilgan, ammo samaradorligi past darajada kechmoqda.

Mazkur tadqiqotning maqsadi – bolalar intellektual rivojlanishiga oid mavjud nazariyalarni tahlil qilish, zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlarni o'rganish hamda innovatsion metodlar yordamida ushbu muammoning samarali yechimini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda o'yin texnologiyalarini qo'llash, individual yondashuvni rivojlantirish va pedagogik jarayonlarda zamonaviy usullardan foydalanishni keng joriy qilish orqali bolalarning intellektual rivojlanishidagi mavjud muammolarni bartaraf etish masalasi ko'rib chiqildi. Bu esa, nafaqat bolalar intellektual qobiliyatlarining optimal shakllanishini ta'minlash, balki ularning ta'lim olishga bo'lgan qiziqishini oshirishda ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Aqliy rivojlanish nazariyalari Jean Piaget, Lev Vygotsky va Howard Gardner tomonidan keng miqyosda o'rganilgan bo'lib, ularning tadqiqotlari bolalarning bilish jarayonlari, tafakkur va qobiliyatlarini rivojlantirish mexanizmlarini tahlil qilishda asosiy manba sifatida xizmat qiladi. Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi bolalarning fikrlash jarayonlari bosqichma-bosqich shakllanishini tushuntirib, bola aqliy rivojlanishining turli bosqichlari (sensor-motor,

preoperatsion, konkret operatsion va formal operatsion bosqichlar) haqida muhim ma'lumotlar beradi.

Lev Vygotsky esa o'zining ijtimoiy-madaniy nazariyasi orqali bolalar tafakkuri rivojlanishida ijtimoiy muhit va interaktiv o'rganish jarayonlarining hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatib berdi. Ayniqsa, uning "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi bola qobiliyatlarini rivojlantirishda yetakchilik va qo'llab-quvvatlashning ahamiyatini ta'kidlaydi. Ushbu konsepsiya bola o'zi mustaqil ravishda hal qila olmaydigan, biroq katta yoshdagilar yoki tajribali tengdoshlar yordami bilan amalga oshira oladigan vazifalarni anglatadi. Bu nazariya bola ta'limida differensial yondashuvning muhimligini asoslashda asosiy nazariy baza sifatida foydalaniladi.

Howard Gardner tomonidan taklif etilgan "Ko'p intellekt nazariyasi" esa insonning intellektual salohiyati faqatgina mantiqiy-matematik yoki lingvistik qobiliyatlar bilan cheklanmasligini, balki musiqiy, fazoviy, shaxsiy (intrapersonal va interpersonal), tabiatga yo'naltirilgan hamda jismoniy harakatlar bilan bog'liq intellektual sohalarni ham o'z ichiga olishini ko'rsatadi. Gardnerning qarashlari bolalarning turli o'qish uslublariga ega ekanligini hisobga olib, individual yondashuvni rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi. Ushbu olimlarning nazariyalari aqliy rivojlanishning turli jihatlarini qamrab olib, bola tafakkurini rivojlantirish mexanizmlarini chuqurroq tushunishga yo'naltirilgan muhim tadqiqotlar qatoriga kiradi. Shu bois, mazkur tadqiqotda Vygotsky tomonidan ilgari surilgan "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi asosiy nazariy baza sifatida tanlab olindi va bolalar tafakkurini rivojlantirishda interaktiv va innovatsion usullarning ahamiyati tahlil qilindi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda bolalarning intellektual rivojlanishini tahlil qilish va samarali pedagogik yondashuvlarni aniqlash uchun zamonaviy ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo'llanildi. Tadqiqotning asosiy metodlari quyidagilardan iborat:

Nazariy tahlil. Tadqiqotning nazariy bazasini aniqlash maqsadida pedagogik va psixologik adabiyotlar, ilgari o'tkazilgan ilmiy tadqiqotlar va amaliyotda sinovdan o'tgan metodikalar tizimli ravishda o'rganildi. Bolalarning bilish qobiliyatlari va tafakkur rivojlanishi bo'yicha yondashuvlar taqqoslanib, zamonaviy konsepsiyalar asosida umumlashtirilgan xulosalar chiqarildi. Ayniqsa, Jean Piaget, Lev Vygotsky va Howard Gardner kabi yetakchi olimlarning ishlari tadqiqotning nazariy asosini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Amaliy kuzatuv. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning bilish faoliyati va o'yin jarayonlaridagi ishtiroki bevosita kuzatildi. Kuzatuv jarayonida bolalarning individual qobiliyatlari, tafakkurining rivojlanish darajasi hamda pedagogik yondashuvlarga munosabati tahlil qilindi. Ushbu metod yordamida bolalarning faoliyatidagi individual o'ziga xosliklar va ularning ijtimoiy-madaniy muhit bilan o'zaro bog'liqligi aniqlashtirildi.

Eksperiment bolalarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish uchun zamonaviy o'yin texnologiyalarini sinovdan o'tkazishni nazarda tutdi. Turli pedagogik texnologiyalar, shu jumladan, interaktiv o'yinlar va guruhli faoliyatni qo'llash orqali bolalar tafakkurini rivojlantirish usullari o'rganildi. Eksperiment jarayonida turli yosh guruhlardagi bolalarning fikrlash qobiliyati va tafakkur rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan omillar sinchkovlik bilan tahlil qilindi. Eksperiment bolalarning kognitiv qobiliyatlariga innovatsion yondashuvlar qanday ta'sir qilishini aniqlashga imkon berdi.

Tadqiqot davomida yig'ilgan kuzatuv va eksperiment ma'lumotlari matematik va statistik usullar yordamida qayta ishlanib, umumiy natijalar tahlil qilindi. Statistik tahlil yordamida tadqiqot natijalari ob'ektiv va ilmiy asoslangan holda umumlashtirildi, eksperimentning samaradorligi tasdiqlandi. Ushbu bosqich tadqiqotning ilmiy xulosalari va takliflarini ishonchli asoslashga xizmat qildi.

Mazkur metodologik yondashuvlar bir-birini to'ldirib, bolalarning intellektual rivojlanishini har tomonlama o'rganish, olingan natijalarning asosli va ishonchli bo'lishini ta'minladi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik va psixologik

yondashuvlarni integratsiya qilish orqali bolalar intellektual salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan samarali tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalari. Bolalarning intellektual rivojlanishini ta'minlashda zamonaviy pedagogik yondashuvlar va usullarni qo'llashning samaradorligini tasdiqladi. Asosiy natijalar quyidagilardan iborat:

O'yin texnologiyalari Mantiqiy o'yinlardan foydalanish bolalarning fikrlash qobiliyatini sezilarli darajada rivojlantirishi aniqlandi. Tadqiqot davomida interaktiv o'yinlar va qiziqarli topshiriqlarning bolalarning e'tiborini jalb qilishda va tafakkurini faollashtirishda samarali vosita bo'lishi tasdiqlandi. Shuningdek, bu o'yinlar bolalarning ijodkorlik salohiyatini va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini kuchaytirishga yordam beradi.

Individual yondashuv Har bir bolaning individual qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirdi. Differensial yondashuv orqali ta'lim jarayonida bolalar qobiliyatlariga mos keladigan usullar qo'llanilishi intellektual salohiyatni yanada rivojlantirishga imkon berdi. Ushbu yondashuv bolalar o'rtasida o'zaro hamkorlikni kuchaytirib, ijtimoiy faollikni oshirishga ham xizmat qildi.

Psixologik omillar Tadqiqot natijalari bolalarning bilim olishga bo'lgan ichki motivatsiyasi aqliy rivojlanish jarayonida hal qiluvchi omil ekanligini ko'rsatdi.

Bolalarning bilim olishga qiziqishini rag'batlantirish va ularga muvaffaqiyat hissini yaratish, ta'lim jarayonini yanada samarali qilish uchun muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, bolalarning emotsional holati va ijobiy muhit yaratish intellektual rivojlanish jarayonida sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Umuman olganda, tadqiqot zamonaviy o'yin texnologiyalaridan foydalanish, individual yondashuvni qo'llash va psixologik omillarni inobatga olish bolalarning intellektual rivojlanishini jadallashtirish uchun samarali strategiyalar ekanligini isbotladi. Ushbu yondashuvlar maktabgacha ta'lim jarayoniga integratsiya qilinishi orqali bolalar intellektual salohiyatini rivojlantirish imkoniyatlari sezilarli darajada kengaytirilishi mumkin.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishini ta'minlashda zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlarning ahamiyati ko'rib chiqildi. Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarni shakllantirishga imkon berdi:

O'yin texnologiyalarining roli: Interaktiv va mantiqiy o'yinlardan foydalanish bolalarning fikrlash, ijodkorlik va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim vosita ekanligi aniqlandi. O'yinlar nafaqat bilim berish, balki bolalarning e'tiborini jalb qilish va motivatsiyasini oshirishda ham samarali hisoblanadi.

Individual yondashuvning ahamiyati: Ta'lim jarayonida har bir bolaning individual qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olish nafaqat intellektual rivojlanishni jadallashtiradi, balki bolalar o'rtasidagi ijtimoiy hamkorlikni kuchaytiradi. Bu usul bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga yordam beradi.

Psixologik omillar ta'siri: Bolalarning emotsional holati va ichki motivatsiyasini rag'batlantirish ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Ijobiy muhit yaratish va muvaffaqiyat hissini rag'batlantirish bolalarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Ushbu xulosalarga asoslanib, maktabgacha ta'lim muassasalari uchun quyidagi tavsiyalar berilishi mumkin:

- O'yin texnologiyalarini ta'lim jarayoniga keng joriy etish;
- Bolalarning individual xususiyatlariga mos ta'lim dasturlarini ishlab chiqish;
- Bolalarning psixologik ehtiyojlarini inobatga olgan holda ijobiy muhitni shakllantirish.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

Piaget, J. (1954). The Construction of Reality in the Child. Basic Books.
Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
Gardner, H. (1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Basic Books.
Berk, L. E. (2013). Child Development. Pearson Education.

Bodrova, E., C Leong, D. J. (2007). Tools of the Mind: The Vygotskian Approach to Early Childhood Education. Merrill/Prentice Hall.4. Каюмова, н. М. (2022, november).

Функциональные Обязанности директора дошкольной образовательной Организации. In international scientific and practical Conference” the time of scientific progress” (vol. 1, no. 3, pp. 102-107).

Kayumova, n. M., C ro‘ziyeva, m. M. Oilada bolalarni xalq Merosi vositasida ma’naviy- ahloqiy tarbiyalashda xalq Pedagogikasining o ‘rni. Uchinchi renessans davrida Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning roli” mavzusidagi talabalarning Ilmiy-amaliy anjumani materiallari, 102-104.

Каюмова, н. М., С базарбаева, з. О. (2023, october). Речь Детей как психолого-педагогическая проблема. In International scientific conference” innovative Trends in science, practice and education” (vol. 2, no. 8, Pp. 68-73).

Kayumova, n. M. (2023). Educating children in the spirit Of national values in preschool educational Organizations and in the family. Modern scientific research International scientific journal, 1(6), 33-38.

Kayumova, n. M., C turg‘unova, m. R. (2023, january). “ilk Qadam” davlat o ‘quv dasturi asosida maktabgacha Ta’lim tashkilotlarida ta’lim jarayonlarini tashkil etish. In international conferences (vol. 1, no. 2, pp. 609-612).

Kayumova, n. M., C turg‘unova, m. R. (2023, january). Maktabgacha ta’limni sifat jihatdan Takomillashtirishda tarbiyachining pedagogik Mahorati. In international conferences (vol. 1, no. 2, pp. 605-608).

Kayumova, n. M., C murodxo‘jaeva, z. M. (2023, january). Tarbiyachining faoliyalarni tashkil etilish jarayonidagi Ijodkorligi. In international conferences (vol. 1, no. 2, Pp. 601-604).

Каюмова, н. М., С якубова, з. З. (2021). Дошкольное Образование как способ формирования Образованной и воспитанной личности. In Современная наука. Ххi век: научный, культурный, ит Контекст (pp. 92-95).

Kayumova, n. M. (2019). Peculiarities of teaching English in esp classes. Modern scientific research , 128 .